

Ментальне картографування знання, особистості, простору

Ейдос.
7'2013.

Ірина Колесник
Київ

Ментальні мапи як інструментарій історика

Ментальні (когнітивні) мапи – це не територія, а структури соціального знання, спосіб соціально-просторового мислення. Картографується не лише простір, але й мислі, особистість, розумові дії. Ментальні мапи – це міждисциплінарне поняття, котре функціонує у сфері географії, історії, психології, культурології, соціології.

Когнітивні мапи

Термін «когнітивні мапи» (cognitive maps) введений Е.Толменом у 1948 р., згодом використовувався в когнітивній психології для вивчення таких пізнавальних процесів, як пам'ять, увага, логічне мислення, уява, здібності щодо прийняття рішень. У 1970-х рр. Т. і Б. Бьюзен запропонували техніку когнітивного картографування.

«Когнітивні мапи» є інструментом графічного, візуального відображення процесів мислення. Існує ціла низка споріднених термінів: «мапа ума», «мапа свідомості», «мапа (з) пам'яті», «мапа мислей», «інтелектуальна мапа», «мапа знань», «мапа запам'ятовування», «асоціативні мапи», «концептуальні мапи», «схема розуму», кластери. Когнітивні мапи слугують основою певних технологій («mindmapping», «concept mapping», «cognitive mapping»), тобто візуалізації пізнавального процесу, когнітивних дій. Техніка когнітивних мап (mindmapping) означає візуалізацію процесів мислення, процедур пошуку, обробки та репрезентації інформації. Когнітивні мапи водночас постають як техніка візуалізації мислення та метод альтернативного (нелінійного, нетекстового) запису. Когнітивні мапи мають вигляд графічної схеми представлення інформації, діаграми зв'язків, інфосхеми. Зазвичай це деревоподібна схема, у центрі якої знаходиться ключове слово/поняття, від

якого гілками розходяться похідні слова, поняття, означення дій та розумових опцій.

Когнітивні мапи як інструмент візуалізації (себто візуального представлення інформації) можуть бути корисними і в роботі історика. За їх допомогою відбувається організація мислення, продукуються нові ідеї, змінюються стереотипи, відбувається постановка завдань, пошук прийнятних рішень. Картографування процесів мислення сприятиме структуруванню інформації у візуальному вигляді. Схема-план спрямовує порядок процедур і дій для отримання нової інформації. Отже, когнітивні мапи – це ефективний засіб структурування інформації у графічній формі. При тому доцільно зауважити, що «когнітивні» та «ментальні» мапи поняття не тотожні. Якщо когнітивні мапи (графічні схеми понять, думок, концептів) – це засіб візуалізації думки, процесів мислення, а функціонально це вправи дослідника на пам'ять, уяву, логічне мислення, то ментальні мапи – спосіб репрезентації географічного об'єкта в суспільній свідомості.

Мапа особистості

Мапа особистості постає як ментальна (уявна) мапа, що слугує засобом реконструкції біографії конкретної людини. Історик може використовувати ментальну мапу особистості (фізичної, історичної, уявної) як інструмент конструювання психобіографії, ідеальної, інтелектуальної, типової, фактичної біографії людини. Біографія будь-якої людини становить вектор численних чинників та мікроситуацій. Кожний індивідуум має свою психічну, емоційну, економічну, професійну, сімейну біографію, а також численні біографії свого оточення. Близьке й віддалене оточення індивідуума постає у вигляді розгалуженої мережі родинно-сусідських, приятельських, адміністративних, корпоративних, партнерських стосунків.

Картографування особистості можна уявити у вигляді схеми з 4-ма гілками: Місця. Артефакти. Події. Люди¹. Уявна мапа особистості, на прикладі Т.Шевченка, включала перелік місць, імен, подій, пам'яток (артефактів) духовної й матеріальної культури.

Гілка «Місця» передбачає вивчення місць, пов'язаних з життям та діяльністю особистості. Зміна місць проживання, роботи та переїзди змінюють контексти сприйняття людиною інформації. Так, при переїздах втрачається значна частина «напрацьованої» інформації, і на новому місці людині потрібно все починати спочатку. На «мапі особистості» Кобзаря є визначні місця, де тривалий час поет жив, працював чи мандрував: Україна/Малоросія; північні столиці Російської імперії; західна/східна периферія імперії. Ментальна мапа України Т.Шевченка містить рідні села Кирилівка, Моринці, а також панські маєтки, дворянські культурні гнізда, що поет відвідував (Яготин, Седнів, Мосівка, Качанівка, Турівка, Веселий Поділ,

¹ Колесник Виталий. Карта личности. Интернет-ресурс: <http://kolesnik.ru/2008/personalitymap/> Доступно: 08.08.2012.

Мотронівка), а також міста Київ, Ніжин, Борзна, Полтава. Далі Петербург і Москва й інші пункти Вільно – Оренбург – Астрахань – Нижній-Новгород).

На мапі особистості фіксуються т.зв. «місця сили», де легко думається, приходить осяяння, натхнення. Ще далі – омріяні місця, себто реальні чи віртуальні місця-мрії, які є у кожної людини, куди вона прагне душею, думками, уявою. Для Т.Шевченка місця-мрії – рідна Україна, вишневий садочок, хата, родина.

Друга гілка на мапі-схемі особистості – «Артефакти», що являють собою уявні чи то фізичні конструкції, котрі допомагають увійти у «продуктивний стан», натхнення, емоційного піднесення, творчої праці. Артефакти на ментальній мапі особистості містять: 1. витвори мистецтва, що впливають на формування особистості (живопис, література, музика, кіно); 2. предмети власного витвору, творчості самої особистості, усе, що зроблено своїми руками й зберігає інформацію про творця; 3. техніки продуктивності, які мають користь; 4. одяг, що носила людина у певні періоди життя; 5. інші пам'ятні предмети, пов'язані з миттю, конкретною подією, зустрічами у житті людини. На ментальній мапі Кобзаря гілка «Артефакти» представлена комплексом його літературних творів (поезії, повісті, щоденники, листування), збіркою малярських творів (понад 1000 робіт, за підрахунком М.Мацапури)², витворами мистецтва, пам'ятниками історії, архітектури, які поет зберігав у своїх малюнках, картинах, а також його побутовими й особистими речами. Усі ці артефакти, матеріальні речі, предмети побуту, одяг презентували світ особистості слугували джерелом творчості, емоційної енергії. Після смерті поета, як відомо, був укладений опис його речей, й відбулися три аукциони з їх розпродажу. В аукціонах узяли участь друзі й знайомі поета, які намагалися не допустити, щоб цінні реліквії опинилися в руках перекупників. Так на цих аукціонах А.Красовський купив славнозвісний кожух Кобзаря дорожче ніж за 100 крб. та смушкову шапку майже за 50 крб. Саме ці дві речі-символи, кожух і шапка, семіотичне утворювали народницький образ Шевченка, «кумира нації», «народного трибуна», «селянського поета». І це при тому, що Шевченко носив голландську білизну, хоча й не полюбляв фрак.

Складова мапи-схеми «Події» – це визначні та звичайні факти внутрішнього реального і духовного життя особистості, до речі, подіями й фактами в житті історика, вважав В.Ключевський, є його мислі та книги. Подіями-віхами в житті Т.Шевченка стали приїзд до Петербурга, звільнення з кріпацтва 22 квітня 1838 р. (прикметно, що особливо він був вдячний В.Жуковському, якому присвятив свій перший великий твір «Катерина» та намалював його портрет-копію з оригіналу К.Брюллова), культурницька діяльність в Україні, арешт, заслання, повернення, літературний тріумф. У

² Дослідник на ниві шевченкознавства. Збірник наукових статей М.І.Мацапури. К., 2011. С. 35.

Шевченка була й мрія про Київський університет св. Володимира та інша подія-мрії – поїздка до Італії як пансіонера Академії мистецтв.

Гілка «Люди» на ментальній мапі особистості представлена її оточенням, складом окремих груп, соціальних угруповань, як-то родина, сусіди, однокашники, колеги, партнери, клієнти, друзі, клуби за інтересами, культурні й релігійні громади. У фокусі уваги перебувають ті люди, які колись справили велике враження чи мали визначний вплив на перебіг життя особистості. Гілка «Люди» структурується у такій послідовності: 1. люди «мрії», на яких орієнтується конкретна особистість, які її надихають, спрямовують дії та поведінку (реальні люди, знайомі, історичні та літературні персонажі); 2. сім'я, родичі, близькі; 3. друзі (дитинства, у зрілому віці, на все життя, випадкові приятелі); 4. вчителі, визнані авторитети, старші друзі, наставники, однокашники; 5. колеги, однодумці, партнери, прихильники ідей, шанувальники таланту.

На ментальній мапі Шевченка гілка «Люди» репрезентує групи і об'єднання, серед яких жив і працював поет, котрі мали вплив на нього: родина, друзі, художники, богема, політичні співтовариства, знайомі, видавництва, університет. Мапа-схема «Люди» містить різні сегменти: земляки у північних столицях (Є.Гребінка, І.Сошенко, Я.Яненко, брати П. та Н.Кукольники, М.Глінка, В.Енгельгардт – в Петербурзі; О.Бодянський, М.Максимович, М.Щепкін – у Москві); лівобережне панство, українська культурна еліта (Репніни-Волконські, Волховські, де Бальмени, Закревські, Родзянки, Лизогуби, Тарновські, Білозерські-Куліши, Г.Галаган, М.Маркевич); коло Академії мистецтв (А. та К.Брюллови, брати Степанови, Я.Яненко, Ф.Йордан, В.Штернберг, А.Мокрицький); аристократичне коло (В.Жуковський, родина Репніних, В.Перовський, гр. Ф.Толстой, Карташевські-Макарови); літературні гуртки (В.Белінський, І.Панаєв, Аксакови, Б.Чичерін, А.Слагіна, Н.Станкевич, А.Хомяков, І.Тургенєв, Л.Жемчужников); українська громада Петербурга (М.Костомаров, П.Куліш, О. та М.Марковичі, В.Білозерський).

Окремо на уявній схемі стоять люди «мрії», себто реальні чи історичні персони, які стали зразком чи ідеалом інтелектуальної поведінки й творчості Кобзаря. Людиною «мрії» для Т.Шевченка залишався Карл Брюллов, якого він поважав й цінував як майстра, наставника й свого покровителя. Шевченко інколи жив у великій квартирі вчителя, разом вони відвідували музеї, театри, виїздили за місто на природу. Шевченко читав вголос наукові трактати, коли Брюллов працював. А молодим художникам Т.Шевченко радив як «храм мистецтва» відвідувати майстерню Брюллова (М.Мацапура).

Ясна річ, мапа особистості – уявна конструкція, котра схематизує процедури вивчення людини та її оточення у просторі та часі. Історик може використовувати мапи особистості як певну стратегію дослідження. Мапа особистості визначає основні пункти дослідження місця, події, предмети, людину та орбіти її оточення, і головне скеровує рух дослідника по пунктах даної мапи, відповідно до мети дослідження.

Ментальні мапи

«Мапа не є територією» – теза А.Коржибські (1931) означає, що опис реальності не є самою реальністю. Отже, мапа – не територія, а лише репрезентація території, тобто людина сприймає не територію, а тільки сукупність уявлень про територію (реальність). Мапа – це структура знання, котра має графічне зображення у вигляді схеми, малюнка, креслення.

Ментальна мапа – це засіб репрезентації просторових (географічних) знань людини, це модель простору, ментальний продукт певних локальних цивілізацій. «Психологія пізнання розуміє ментальну мапу, – наголошував Б.Шенк, – як суб'єктивне внутрішнє уявлення людини про частину навколишнього простору»³. Проте не варто ототожнювати ментальну мапу із географічним образом (місця, території, простору). Важливо наголосити, що ментальна мапа – не просто репрезентація окремих географічних об'єктів, а саме такий спосіб репрезентації, який містить інформацію про просторові відносини між об'єктами та їх розташування у навколишньому середовищі, у просторі (У.Найссер).

Механізм виникнення ментальних мап має онтологічний та політико-ідеологічний виміри. Ментальна мапа утворюється внаслідок взаємодії суб'єкта із навколишнім просторовим середовищем. Це індивідуальна мапа, котра має просторові характеристики: верх/низ, вправо/вліво, близько/далеко. Територіальні уявлення суб'єктивні, вони не є природженими або простою копією просторового оточення. Просторові уявлення напрацьовуються внаслідок їх активного конструювання людиною через контакти із зовнішнім світом. Конструювання індивідом картина просторового оточення залежить від його віку, статі, рівня освіти, соціального статусу, місця проживання, фаху та динаміки життєвого досвіду. Ментальна мапа – це активна структура, яка спрямована на пошук, збереження й отримання інформації про просторове оточення. Разом з тим ментальна мапа не лише сприймає інформацію, але спрямовує дію (У.Найссер).

Важливим чинником створення та зміни ментальних мап виступають політичні події – війни, революції, соціально-політичні кризи, геополітичні стратегії. Величезний вплив на ментальні мапи мають ідеології, що конструюють, нав'язують, змінюють просторові уявлення та образи просторовості. Саме ментальні мапи слугують засобом маніпулювання, політичного тиску в руках географів, істориків, політиків.

Картографування означає упорядкування та креслення мап. Ментальне ж картографування – це відображення географічних знань та просторових уявлень конкретних груп людей, які мають спільне місце проживання. (І.Коваленко). Присутність суб'єктивного чинника у ментальній картографії, на думку Б.Шенка, «призводить до того, що і ментальні мапи, і ментальна

³ Шенк Ф.Б. Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе // НЛЮ [Новое литературное обозрение]. М., 2001. №52.

картографія ... можуть варіюватися залежно від того, під яким кутом людина дивиться на світ».

Ментальні мапи бувають індивідуальні й колективні. Перші відображають просторові уявлення індивідуума, другі репрезентують територіальні уявлення та географічні знання великих груп людей. Наприклад, поняття «Європа», «Азія», «Балкани», «Центрально-Східна Європа» – просторові концепти, утворені окремими цивілізаціями та культурами. Ментальні мапи територій конструюються «зсередини» і «ззовні». Так, ментальна мапа України/Малоросії етнічних українців, які мешкають в Лівобережній Україні, суттєво відрізняється від просторових уявлень російських географів, істориків і державних діячів, носіїв імперської свідомості.

Ментальні мапи розрізняють і за характером просторового мислення: мапи-«огляд», що відображають просторове розташування географічних об'єктів, і мапи-«шлях», котрі фіксують послідовність між об'єктами за певним маршрутом. Існують і гендерні відмінності у сприйнятті образів просторовості. Вважається, що просторове мислення чоловіків має вигляд «мапи-схеми», основними параметрами якої були відстань та напрямок (чоловіки-мисливці пересувалися на великі відстані від дому, тому мусили знати, як далеко і в яку сторону треба йти). Просторова свідомість жінки орієнтована на «схему-шлях» з метою фіксації інформації про порядок розташування предметів, адже жінки недалеко відходили від дому й мусили добре орієнтуватися на знайомій місцевості.

В історії просторових знань та уявлень виокремлюють певні етапи. У давнину сприйняття простору було лінійним, одномірним, як лінія-шлях між пунктами проживання. Люди природно мислять у термінах шляху/доріг, які зв'язують об'єкти, місцевості у територіальну цілість. У східних слов'ян річки, річкові системи слугували природними кордонами територій, вони ж визначали основні маршрути цивілізаційного руху та процесів культурної колонізації, освоєння простору. Наші предки пересувалися річками й шляхами, паралельними річковим артеріям. По берегах річок виникали населені пункти, селища й міста, формувались кордони проживання великих людностей (племен, племінних союзів), державних утворень. Територія Київської Русі вкрита мережею річок, річкових систем басейнів Чорного і Балтійського морів. Українські території з річковими системами пов'язані здебільшого з Чорноморським басейном, який становить «шість великих річок: Дунай, Дністер, Південний Буг, Дніпро, Дон і Кубань». Балтійський басейн утворюють «притоки Вісли праворуч: Дунаєць, Вислока, Сян, Вепрь і Буг» (С.Рудницький). Річкові мережі й слугували шляхами сполучення, основна водна артерія Київської Русі й культурний маршрут – «із Варяг в Греки». На Русі (власне Північно-Східній Русі), вважає С.Мілграм, саме через нерозгалужену мережу річкових басейнів, до XVI ст. не розвивалась картографія (упорядкування й креслення мап, схем і планів територій).

У добу Ренесансу виникає дистанційована просторовість, що означала прагнення побачити тіло на відстані, здалеку, «на дистанції». Географічні

відкриття радикально змінюють уявлення про просторовість, відстань, масштаби території. У цей час виникають й поширюються різні картографічні жанри: регіональна картографія, топографія, плани, мапи світу. Карти світу – найпоширеніший вид картографування – мали вигляд символічних схем або детальних мап з береговою лінією, умовними означеннями гір, річок, великих міст, дивовижних тварин і людей. Отже, у Західній Європі розпочинається нова доба у картографуванні, з XIII ст. з'являються італійські компасні мапи з градусною сіткою. У народів Східної Європи перші картографічні зображення відомі з XVI ст., зокрема перша слов'янська мапа світу з географічними назвами у Богишевському збірнику⁴.

Третій етап в дискурсі просторовості пов'язаний з добою зрілого Модерну. З другої половини XIX ст. розпочинається активне продукування географічних образів, себто просторових образів, «відрефлектованих в культурі» (Д.Замятін). У добу «першої глобалізації кінця XIX – початку XX ст.» виникають численні уявні світи часопростору. XX ст., що багате на війни, революції, соціальні катастрофи, постійно перекроювало геополітичний простір світу й особливо активно європейські кордони.

Сучасний етап просторового дискурсу характеризується, за висловом Д.Замятіна, тотальною географізацією земного простору. Це означає, що будь-яке тіло у просторі може картографуватися, нині картографується усе – думки, концепції, особистість. Д.Замятін вводить нове поняття «геоспаціалізм» як сучасний просторовий дискурс⁵. Якщо пізній Модерн конструював, політизував й маніпулював географічними образами, то геоспаціалізм, як ми розуміємо позицію Д.Замятіна, представляє собою добу рефлексії щодо процесу свідомого конструювання цивілізаційних, регіональних та локальних географічних образів, а ментальні мапи становлять предмет такої рефлексії.

У ситуації ре-актуалізації просторової свідомості та дискурсу просторовості сучасного історика, звісна річ, не обходять проблеми ментальної географії та ментального картографування.

Ментальна географія в дискурсивних практиках істориків

Термін «ментальна географія» утворює одну семантичну лінійку з поняттями: «гуманітарна географія», «культурна географія», «когнітивна географія», «антропогеографія», «метагеографія». Прикметно, що в Україні ще у 1980-х рр. поняття «гуманістична/гуманітарна» географія, «метагеографія», «метагеографічна культура», «метагеографіческа методологія» використовував симферопольський географ Д.Ніколаєнко⁶. У Симферополь-

⁴ Милграм С. Эксперимент в социальной психологии. Санкт-Петербург, 2000.

⁵ Замятин Д. Геоспациализм: Онтологическая динамика пространственных образов. Интернет-ресурс: Замятин Д. Геоспациализм и сопостранственность: методологические основания формирования территориальных идентичностей // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип.6. К., 2011/2012. С.489-537.

⁶ Николаенко Д.В. Гуманистическая география Запада. Критический анализ. Автореф. ... дис. канд. геогр. наук, Ленинград, 1983; *Его же*. Новые концепции западной

ському держуніверситеті та Мелітопольському педінституті він читав спецкурси «Проблеми метагеографії» (1985) та «Вступ до метагеографії» (1987). «Гуманітарна географія» або «географію людини» виникає в США і від початку була зіперта на математику, філософію та психологію, як напрям протиставлялась радянській «заекономізованій» політичній географії. Вважається, що гуманітарна географія вивчає засоби представлення та інтерпретації земних просторів у людській діяльності.

На думку В.Щукіна, «гуманітарна географія» («геокультурологія», «антропогеографія», людська (человеческая) географія) вивчає «просторову культуру різних часів і народів». Предметом геокультурології (гуманітарної географії) В.Щукін вважає взаємовідносини людини з географічним довкіллям (топографічною структурою місцевості, ландшафтом, кліматом, природними багатствами тощо)⁷.

Поряд з поняттям «гуманітарна географія» функціонує концепт «метагеографія». Якщо Д.Ніколаєнко визначав «метагеографію як «наукознавство географічної науки»⁸, то Д.Замятін характеризував її як «міждисциплінарну галузь знання, що знаходиться на межі науки, філософії та мистецтва (у широкому розумінні), й котре вивчає різні можливості, умови, засоби і дискурси географічного мислення та уяви». Дослідник наводить цілу низку синонімів поняття «метагеографія» («філософія ландшафту (пейзажу), геофілософія, філософія простору (місця), екзистенційна географія, геософія, в окремих випадках – географія уяви, імажинальна (образна) географія, геопоетика, поетика простору»), а предмет її пов'язує із «вивченням загальних (генералізованих) географічних законів». Метагеографія передбачає існування ментальних схем, мап та образів «паралельних» просторів, котрі супроводжують домінуючі у конкретні епохи образи реальності. Разом з тим Д.Замятін не ототожнює метагеографію з гуманітарною географією чи культурною географією, а говорить про взаємодію метагеографії з геопоетикою, географією мистецтва, геофілософією, сакральною географією, архітектурою, міфогеографією, геокультурологією.

Ментальна (когнітивна) географія як сфера гуманітарного знання, вивчає просторові уявлення, ідеї, концепції, географічні образи й механізми їх утворення в людській свідомості, а також вплив цих уявлень на когнітивну поведінку та дії людей. Ментальна географія – відносно нова галузь міждисциплінарного дослідження, що акумулює здобутки, технології та

гуманитарной географии // Теоретические проблемы географии: Сб. тр. Ленинград, 1983.

⁷ Щукін В. Миф дворянского гнезда. Геокультурологическое исследование по русской классической литературе. Краков, 1997. С.12-13.

⁸ Николаєнко Д.В. Метагеографіческие проблемы исследования географического познания на Западе // Социальная и экономическая география. Сб. тр. Казань, 1985; *Его же*. Принципы и проблемы исследования философско-методологических основ эволюции западной географической науки. Санкт-Петербург, 2000. Интернет-ресурс: http://krotov.info/lib_sec/14_n/nik/olaenko.htm

практики картографії, соціальної географії, культурології, геоінформатики, психолінгвістики, політології. Ментальна географія поліструктурна й містить: масові просторові уявлення, стереотипи, образи і поняття, а також процедури та механізми сприйняття й обробки інформації, функціонування спеціалістських уявлень в культурі, мові та мовленнєвих конструкціях. До речі, В.Щукін і Д.Замятін цілком слушно вважають, що поняття гуманітарної/культурної географії ширше за концепт «ментальна географія». Якщо культурна/гуманітарна або антропогеографія віддзеркалюють процеси взаємодії природи і суспільства, людини з навколишнім середовищем, то ментальна географія фіксує ці процеси у просторовій свідомості, територіальних образах, уявлених картах. Адже ментальна географія має рефлексивну природу і виступає складовою частиною гуманітарної географії (геокультурології) й змістовно кореспондується з поняттям «метгеографія».

Інтеракція людини з довкіллям має онтологічний та гносеологічний виміри. Онтологічний аспект взаємодії людини і простору відображає культурна географія або «географія людини», а ментальна географія (метгеографія) акцентує, як саме процеси взаємодії відбиваються в людській свідомості та уявленні індивідуума.

З огляду на великий масив гуманітарно-спеціалістських спостережень можна констатувати, що людина, група, нація мають свою фізичну й уявну (ментальну) географію. Людський розум конструює простір, людина отримує уявлення про реальний простір завдяки органам чуття та мисленню. Уявлений образ простору – це конструкція, замішана на фактах і фантазіях, наочний результат ментальних конвенцій. Спрадавна в уявленні людини існували ментальні мапи світу, материка, своєї та чужих країн. Ментальні образи простору були міфічні (країна багатств «Ельдорадо», Атлантида) та абстрактні (Туманний Альбїон, Мальовнича Україна, Країна Вранішнього Сонця). Згодом географи, історики, політики почали створення уявних (мислених) мап геополітичного простору: Південь/Північ, Схід/Захід, Орієнталізм, Балкани.

Легітимація ментальної географії в дискурсивних практиках істориків, культурологів, політологів потребує формування операційної бази – понять, концепцій, методів та узгоджень щодо їх змісту. Ментальна географія оперує набором просторових концептів: «просторовий образ» «географічний образ», «просторова ідентичність», «територіальна ідентичність», «локальні міфи», «культурний ландшафт», «локус». Проблема полягає в деконструкції просторових понять та досягненні домовленостей стосовно їх смислів. *Просторовий образ* – це архетипи територіальних спільнот (Д.Замятін); *Географічний образ* – «ментальне утворення», «феномен культури», «відрефлектований в культурі просторовий образ» (Д.Замятін). Класичне модерністське визначення географічного образу (регіону) на соціологічному рівні – це узагальнене уявлення про території конкретної соціальної групи (певної статі, віку, професії), а цілеспрямовано творений вид соціологічного образу називається *іміджем*. На культурному рівні образ регіону постає як

сукупність символів та архетипів, пов'язаних з певною територією, накопичених у певній культурі та репрезентованих через твори літератури, музики, живопису, кінофільми, документальні джерела, а також міські ландшафти, архітектуру, пам'ятниками тощо. Образ регіону на культурному рівні – саме є географічний образ (Н.Зам'ятіна, Д.Зам'ятін)⁹. «Географічний простір» – ментальний продукт певної цивілізації (Д.Зам'ятін); «Ментальний простір» – простір, який існує в уяві. (Б.Шенк). «Співпросторовість (сопространственность) означає «множинність образів простору», стимулює інтерес до «перехідних, динамічних, прикордонних просторів», виникає в добу пізнього Модерну, внаслідок існування різних територіальних ідентичностей у груп чи індивідуумів (Д.Зам'ятін). «Локальний (регіональний) просторовий міф – усталений тип просторових уявлень, «система усталених наративів на даній території» (Д.Зам'ятін). «Територіальна ідентичність» – «бриколаж» географічних образів, локальних міфів і культурних ландшафтів (К.Леві-Стросс). «Цивілізаційна ідентичність» – завжди містить в собі приховані і прикриті форми географічних образів (Д.Зам'ятін). «Культурний ландшафт» – «інваріант географічного одразу» (Д.Зам'ятін), а також «території чи простір, які сприймаються крізь призму культури, соціокультурних цінностей, знаків і смислів». Культурний ландшафт – простір, який сприятиме активному народженню й формуванню географічних образів, а відтак емоційному, раціональному і концептуальному співпереживанню простору (В.Щукін)¹⁰. Поняття «географічний образ» та «культурний ландшафт» – інструмент дослідження сучасного історика. «Локус» – містить бінарну опозицію визначеність / невизначеність (відсутність кордонів, «малоосвоенный») (Д.Зам'ятін). Локус – «гуманітарно важливе місце», «це опанований людиною простір» (В.Щукін).

Поза всяких сумнівів, ментальна географія становить інтерес для історика з точки зору ментального моделювання простору, конструювання мислених мап територій та цивілізаційно-географічних образів. З огляду на те, яке місце посідає Європа в сучасних геополітичних реаліях, у фокусі уваги істориків здебільшого знаходяться проблеми ментального конструювання, перепланування та геополітичних репрезентацій європейського простору.

⁹ Зам'ятіна Н.Ю., Белаш Е.Ю. Особенности географических репрезентаций социокультурных регионов России в характеристиках субъектов РФ // СоцИс. М., 2006. №11. С.63-64.

¹⁰ Щукін В. Миф дворянского гнезда. С.19, 23.